Theory-Building And Innovation Driven Discussion Panels In Humanities

Analysis and Mapping of the Conceptual Structure of Information Justice in Information Science and Knowledge

Hamid Ahmadi [1*]

1. Corresponding Author, Assistant Professor of Information Science and Knowledge, Faculty of Social Sciences, Razi University, Kermanshah, Iran.
E-mail: hamid_ahmadi@razi.ac.ir.

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received:
12/04/2025
Received in revised form:
19/09/2025
Accepted:
19/09/2025

Keywords:
Informational Justice,
Social Justice,
Information Science,
Co-word Analysis,
Information Clustering

ABSTRACT

This study aimed to map the knowledge structure of information justice in information science, identifying its main thematic foci and connections through word co-occurrence analysis. This applied scientometric study used word co-occurrence analysis on 30 documents from Scopus and Web of Science (1988–2024). After extracting and standardizing 2,470 keywords, a co-occurrence matrix was analyzed using VOS viewer and k-means clustering. Of the 30 full-text documents examined, 1,853 keywords were identified. The most important and frequently repeated concepts include; "information," "social justice," "individual or person," "access," "justice," and "society," ranked first to sixth respectively. The keyword "information" had the highest frequency (133). Cluster analysis revealed 9 distinct conceptual clusters which were the foundations of a just information society (1), conceptual and methodological foundations of research writing (2), justice, perception, and consequences in the workplace and technology (3), consequences and mechanisms of information justice impact (4), individuals, services, and justice frameworks in the information environment (5), research and policy discourse in the information science profession (6), social contexts in information science (7), equality and distributive justice issues (8), and research on justice around users (9). The knowledge map is organized around informational and social justice, influenced by classical theories (Rawls, Sen), with central nodes of "justice," "informational justice," "people," and "information." Research gaps include emerging technologies and cultural contexts. Information justice requires social justice, and information professionals must activate information to confront structural inequalities and amplify marginalized voices.

Cite this article: Ahmadi, H. (2025). Analysis and Mapping of the Conceptual Structure of Information Justice in Information Science and Knowledge. *Theory- Building And Innovation Driven Discussion Panels In Humanities*, 2 (1), 1-22.

© The Author(s).

Publisher: Razi University

DOI: 10.22126/tbih.2026.13760.1048

Extended abstract

Introduction

Information science is a discipline focused on the collection, organization, processing, management, and dissemination of information, encompassing the construction of complex information infrastructures through various techniques and technologies. It is deeply intertwined with other scientific fields, including law, and emphasizes the informative, material, authentic, and integrity-related characteristics of documents (Martins & Almeida, 2012). Information science also plays a significant role in the development and application of data science, aiming to extract meaningful information from data (Shah, 2023). The field is evolving to address contemporary issues such as AI ethics, diversity, equity, and inclusion (Pandey et al., 2023). Information professionals, in fulfilling their professional responsibilities, first engage with social justice as a broader, overarching framework. Social justice encompasses the unequal distribution of resources, opportunities, and power in society, universal inclusion and participation, and the recognition of the dignity and cultural diversity of all individuals. In this paradigm, information services and libraries are viewed not as neutral islands but as social institutions that can both reproduce and rectify structural inequalities (Mathiesen & Fall, 2008). One of the key axes of information science is information justice, which refers to fair treatment of individuals in three key roles: as seekers, sources, and subjects of information. Information injustice is not merely an isolated issue but a chain that generates and exacerbates other forms of social injustice. Information justice is a multidimensional concept encompassing three interconnected dimensions: distributive, participatory, and representational information justice (Mathiesen, 2014). Despite interest in this area, few studies have specifically addressed it. Therefore, the main objective of this study is to map the knowledge structure of the information justice field in information science and to identify its main thematic foci and their interconnections. Accordingly, the main research questions are:

1. What are the most important and frequently used concepts and terms in information justice research in information science?
2. How are the thematic clusters formed from the concepts of information justice in information science structured?

Method

This study investigated the conceptual structure and research trends associated with information justice in the field of information science using scientometric indicators and word co-occurrence analysis. Word co-occurrence analysis is an effective content-analysis technique that identifies relationships among concepts and helps reveal hidden connections, structural developments, and the evolution of cognitive and social networks within a research domain.The

study was conducted in several stages. First, Scopus and Web of Science were searched using the phrase “Information Justice and Information Science” in the subject field. After reviewing the retrieved records, removing duplicates, and excluding irrelevant studies, 30 documents were selected for the final analysis. The primary inclusion criterion was the direct relevance of each document to the concept of information justice within information science; studies addressing information justice in other disciplines, such as law and the social sciences, were excluded. The selected publications covered the period from 1988 to 2025.Second, concepts were extracted from the full texts. Given that the documents were in English, automated text mining was employed using VOSviewer version 1.6.3. Initially, 2,470 single and compound terms were identified. After standardizing and consolidating synonymous or equivalent terms, 1,853 unique terms remained. Finally, applying a minimum frequency threshold of three occurrences resulted in a 167 × 167 co-occurrence matrix, with diagonal values set to zero. The resulting knowledge map was then visualized and analyzed using k-means clustering in VOS viewer.

Findings

1853 keywords were extracted from the examined 30 full-text documents. The most important and frequently repeated concepts include: “information”, “social justice”, individual or person as well as “access”, “justice” and “society” are ranked first to sixth respectively. The keyword information has the highest frequency with a frequency of 133. The clusters were identified using the K-means clustering algorithm in VOSviewer. As presented in Figure 1 and Table 3, nine distinct clusters were identified, each representing a specific thematic dimension of information justice research.The first cluster focuses on the “theoretical and philosophical foundations of a just information society.” Key concepts in this cluster include information, social justice, access, resources, community, distribution, society, philosophy, principles, policy, institutions, capability, and participation. These concepts have relatively high weights within the cluster, indicating their central role in shaping the theoretical foundations of information justice. The second cluster addresses the “conceptual, methodological, and scholarly foundations of information justice research.” Major concepts include article, concept, book, term, conceptual analysis, description, objective, need, method, approach, procedure, methodological design, originality, section, political concept, rule, and condition. The prominence of these concepts reflects the importance of conceptual clarification, methodological considerations, and scholarly approaches in information justice research. The third cluster focuses on “perceived justice and its consequences in workplace and technological environments.” Prominent concepts include justice, outcomes, effects, punishment, surveys, satisfaction, perception, employees, dimensions, strategies, workplace, roles, consequences, organizations, support, intention to comply, perceptions of algorithmic fairness, and appropriate work practices. These concepts highlight the relationship between perceptions of justice and their organizational, behavioral, and technological consequences. The fourth cluster concerns

the “consequences, mechanisms, and impacts of information justice.” Key concepts include information justice, trust, relationships, distributive justice, findings, electronic customer service, types, contexts, intentions, frameworks, impacts, participants, and information sharing. The prominence of these concepts suggests an emphasis on the mechanisms through which information justice influences trust, relationships, information sharing, and service-related outcomes. The fifth cluster focuses on “individuals, services, and justice frameworks within the information profession and its environment.” Important concepts include individuals, research, promotion, services, articles, libraries, resources, information seekers, interactions, subjects, distributive justice, conceptual frameworks, equitable distribution, capability-sensitive resources, adequate access, multidimensional concepts, and pivotal aspects. This cluster reflects the role of individuals, information services, libraries, and equitable access in advancing information justice. The sixth cluster addresses “research discourse and policymaking in the information science profession.” Key concepts include public policy, systems, information literacy, information services, subjects, domains, ideas, authors, discussions, the LIS profession, perceptions, and inquiry. These concepts emphasize the relationship between information science research, professional discourse, information services, and policy development. The seventh cluster focuses on the “social and theoretical contexts of justice in information science.” Prominent concepts include information science, science, knowledge, social inclusion, and association. This cluster highlights the broader social and theoretical dimensions of justice and their relationship to knowledge, inclusion, and information science. The eighth cluster is concerned with “equality, distributive justice, and social issues in information science.” Its major concepts include study, user, theory, justice theory, attributes, agents, social media, usage, big data, perspectives, and differences. These concepts indicate an emphasis on equality, distributive justice, and the social implications of emerging information technologies and data-driven environments. The ninth cluster focuses on “information justice research concerning users and social media.” Key concepts include users, user studies, justice theory, attributes, agency, social media, usage patterns, big data, perspectives, and differences. This cluster emphasizes the relationship between information justice, users, digital platforms, and social media, particularly in relation to access, participation, and the use of data and information in digital environments

Conclusion

The map of the knowledge map of the information justice field in information science shows that the field is organized around the axes of informational and social justice and is influenced by classical theories of justice (such as Rawls and Sen). Research gaps include insufficient attention to emerging technologies and specific cultural contexts. The overall structure of the map is a complex network with the central nodes of “justice,” “informational justice,” “people,” and “information,” which shows the overlap of theoretical, applied, and social issues. The

findings indicate that the discourse of information justice is both based on theoretical foundations and is concerned with social transformation. The final emphasis of the research is on the principle that informational justice is not possible without the realization of social justice in broader dimensions. Therefore, the role of information professionals, beyond resource management, is to activate information as a lever to confront structural inequalities and strengthen the voices of marginalized groups. Fulfilling this mission requires continued research that helps to draw a conceptual and practical roadmap. Information justice is a multifaceted concept that includes ensuring fair access to information and addressing ethical considerations in the information economy.

دبیرخانه کرسی‌های نقد، مناظره و نظریه‌پردازی دانشگاه رازی
شورای عالی انقلاب فرهنگی
دبیرخانه هیأت حمایت از کرسی‌های نظریه‌پردازی، نقد و مناظره (ویژه علوم انسانی و معارف دینی)
کرسی‌های نظریه‌پردازی و نوآوری در علوم انسانی
دوفصلنامه علمی
دانشگاه رازی

تحلیل و ترسیم ساختار حوزه مفهومی عدالت اطلاعاتی در علم اطلاعات و دانش شناسی

حمید احمدی [1*]

۱. نویسنده مسئول، استادیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران.
رایانامه: hamid_ahmadi@razi.ac.ir

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:
مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۲۳
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۶/۲۸
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۲۹

واژه‌های کلیدی:
عدالت اطلاعاتی ،
عدالت اجتماعی ،
علم اطلاعات ،
تحلیل هم واژگانی ،
خوشه بندی اطلاعات.

چکیده

هدف این پژوهش، ترسیم ساختار دانش حوزه «عدالت اطلاعاتی» در علم اطلاعات و شناسایی کانون‌های موضوعی اصلی و روابط میان آن‌ها با استفاده از تحلیل هم‌رخدادی واژگان بود. این پژوهش کاربردی با رویکرد علم‌سنجی، با بهره‌گیری از روش تحلیل هم‌رخدادی واژگان بر روی ۳۰ سند نمایه‌شده در پایگاه‌های Scopus و Web of Science در بازه زمانی ۱۹۸۸ تا ۲۰۲۴ انجام شد. پس از استخراج و استانداردسازی ۲۴۷۰ واژه و عبارت کلیدی، ماتریس هم‌رخدادی با استفاده از نرم‌افزار VOSviewer و الگوریتم خوشه‌بندی k-means تحلیل شد. از میان ۳۰ سند تمام‌متن بررسی‌شده، در مجموع ۱۸۵۳ کلیدواژه شناسایی شد.

مهم‌ترین و پرتکرارترین مفاهیم شامل «اطلاعات»، «عدالت اجتماعی»، «فرد»، «دسترسی»، «عدالت» و «جامعه» بودند که به‌ترتیب رتبه‌های اول تا ششم را به خود اختصاص دادند. در میان این مفاهیم، «اطلاعات» با فراوانی ۱۳۳، پرتکرارترین مفهوم بود. تحلیل خوشه‌ای، ۹ خوشه مفهومی متمایز را آشکار کرد: (۱) مبانی جامعه اطلاعاتی عادلانه؛ (۲) مبانی مفهومی و روش‌شناختی پژوهش در حوزه عدالت اطلاعاتی؛ (۳) عدالت ادراک‌شده و پیامدهای آن در محیط‌های کاری و فناورانه؛ (۴) پیامدها و سازوکارهای تأثیر عدالت اطلاعاتی؛ (۵) افراد، خدمات و چارچوب‌های عدالت در محیط اطلاعاتی؛ (۶) گفتمان پژوهشی و سیاست‌گذاری در حرفه علم اطلاعات؛ (۷) بافت‌های اجتماعی و نظری عدالت در علم اطلاعات؛ (۸) برابری، عدالت توزیعی و مسائل اجتماعی در علم اطلاعات؛ و (۹) پژوهش درباره عدالت اطلاعاتی در ارتباط با کاربران و رسانه‌های اجتماعی.

نقشه دانش نشان داد که ساختار مفهومی این حوزه عمدتاً حول محور عدالت اطلاعاتی و عدالت اجتماعی شکل گرفته و از نظریه‌های کلاسیک عدالت، از جمله دیدگاه‌های رالز و سن، تأثیر پذیرفته است. «عدالت»، «عدالت اطلاعاتی»، «افراد» و «اطلاعات» از گره‌های مرکزی این شبکه مفهومی بودند. همچنین، نتایج نشان‌دهنده وجود شکاف‌های پژوهشی در زمینه فناوری‌های نوظهور و بافت‌های فرهنگی است. یافته‌ها حاکی از آن است که عدالت اطلاعاتی با عدالت اجتماعی پیوندی بنیادین دارد و متخصصان علم اطلاعات می‌توانند از طریق تولید، سازمان‌دهی، دسترس‌پذیرسازی و به‌کارگیری عادلانه اطلاعات، در کاهش نابرابری‌های ساختاری و تقویت صدای گروه‌های به‌حاشیه‌رانده‌شده نقش مؤثری ایفا کنند.

استناد: احمدی، حمید (۱۴۰۴). تحلیل و ترسیم ساختار حوزه مفهومی عدالت اطلاعاتی در علم اطلاعات و دانش شناسی. *کرسی‌های نظریه‌پردازی و نوآوری در علوم انسانی*، ۲(۱)، ۱-۲۲.

ناشر: دانشگاه رازی

© نویسندگان.

DOI: 10.22126/tbih.2026.13760.1048

۱. پیشگفتار

۱-۱. تعریف موضوع

علم اطلاعات رشته‌ای است که بر جمع‌آوری، سازماندهی، پردازش، مدیریت و انتشار اطلاعات تمرکز دارد. این رشته شامل ساخت زیرساخت‌های اطلاعاتی پیچیده با استفاده از تکنیک‌ها و فناوری‌های مختلف است. این حوزه عمیقاً با سایر زمینه‌های علمی، از جمله حقوق، در هم تنیده است و بر ویژگی‌های آموزنده بودن، مادی بودن، اصالت و یکپارچگی اسناد تأکید دارد (مارتینز و آلمیدا[1]، ۲۰۱۲).

علم اطلاعات همچنین نقش مهمی در توسعه و کاربرد علم داده ایفا می‌کند و هدف آن استخراج اطلاعات معنادار از داده‌ها است (شاه[2]، ۲۰۲۳). این علم با اصول نظم، همبستگی، تبدیل سازماندهی مجدد، توزیع پراکنده، دیدگاه لگاریتمی و کمترین تلاش سروکار دارد. علاوه بر این، علم اطلاعات در حال تکامل است تا به مسائل معاصر مانند اخلاق هوش مصنوعی، تنوع، برابری و شمول بپردازد (پاندی[3] و همکاران، ۲۰۲۳). همچنین در این مورد قاعده زیف نیز بر همین اصل کمترین کوشش تأکید دارد.

متخصصان علم اطلاعات در مسیر تبیین و پیاده‌سازی مسئولیت‌های حرفه‌ای خود، نخست در چارچوبی کلان‌تر و فراگیرتر به عدالت اجتماعی می‌اندیشند. این مفهوم به عنوان بنیان و چارچوبی جامع، پیش از هر گونه تمرکز بر جنبه‌های تخصصی‌تر، برای آنان حائز اهمیت اساسی بوده است. عدالت اجتماعی، به عنوان یک آرمان و اصل هدایتگر، مسائلی مانند توزیع نابرابر منابع، فرصت‌ها، و قدرت در سطح جامعه، شمول و مشارکت همگانی، و نیز به رسمیت شناختن کرامت و تنوع فرهنگی همه افراد را در بر می‌گیرد. در این پارادایم، خدمات اطلاعاتی و کتابخانه‌ها نه به عنوان جزیره‌هایی بی‌طرف، بلکه به عنوان نهادهایی اجتماعی در نظر گرفته می‌شوند که می‌توانند هم بازتولیدکننده و هم اصلاح‌کننده نابرابری‌های ساختاری باشند (ماتیسن و فال[4]، ۲۰۰۸).

بررسی مقالات حوزه علم اطلاعات که به موضوع عدالت اجتماعی پرداخته‌اند، منجر به شناسایی چندین مفهوم و رویکرد کلیدی شده است. در ادبیات این حوزه، عدالت اجتماعی به شیوه‌های مختلفی

1. Martins & Almeida, 2012).
2. Shah
3. Pandey
4. Mathiesen & Fal

توصیف شده که سه استراتژی شامل: شناسایی گروه‌ها یا جوامعی که تحت فشار بی‌عدالتی اجتماعی قرار دارند، ارائه تعاریف و توصیف‌هایی از مفهوم عدالت اجتماعی و ارائه راهکارهای تحقق عدالت اجتماعی در خدمات کتابخانه‌ای و اطلاعاتی (ماتیسن[1]، ۲۰۱۵).

یکی از محور های حوزه علم اطلاعات، عدالت اطلاعاتی است. این مفهوم به معنای رفتار عادلانه با افراد در سه نقش کلیدی همچون جویندگان، منابع و موضوعات در قبال اطلاعات است اهمیت عدالت اطلاعاتی از این واقعیت سرچشمه می‌گیرد که بی‌عدالتی اطلاعاتی نه تنها یک مسئله مجزا نیست، بلکه زنجیره‌ای است که سایر اشکال بی‌عدالتی اجتماعی را تولید و تشدید می‌کند. در مقابل، عدالت اطلاعاتی سیستمی است که پایه‌های نابرابری اجتماعی را تضعیف می‌کند. به همین دلیل، کتابخانه‌ها و سایر خدمات اطلاعاتی به‌عنوان نهادهای محوری در تحقق این عدالت، از جایگاهی استراتژیک برخوردارند. در حقیقت، عدالت اطلاعاتی شاخصی قوی برای سنجش کلیت عدالت اجتماعی محسوب می‌شود. زیرا دسترسی و امکان مشارکت در اطلاعات، ابزاری بنیادین برای ارتقای همه ابعاد زندگی انسانی است. بنابراین، علم اطلاعات بر جنبه‌های فنی و روش‌شناختی مدیریت اطلاعات تمرکز دارد، عدالت اطلاعاتی به پیامدهای اخلاقی و معنوی دسترسی و توزیع اطلاعات می‌پردازد. هر دو حوزه به خودی خود بسیار مهم هستند، علم اطلاعات پایه و اساس مدیریت کارآمد اطلاعات را فراهم می‌کند و عدالت اطلاعاتی تضمین می‌کند که این سیستم‌ها منصفانه و فراگیر هستند.

عدالت اطلاعاتی مفهومی چندبعدی است که سه وجه به هم پیوسته عدالت توزیعی اطلاعات، عدالت مشارکتی اطلاعات و عدالت بازنمایی اطلاعات را در بر می‌گیرد. این سه وجه متقابلاً تقویت‌کننده‌ی یکدیگرند و فقدان هر یک می‌تواند دیگری را تضعیف کند (ماتیسن، ۲۰۱۴). در این میان، عدالت در توزیعی اطلاعات، که موضوع محوری این مقاله است، به‌طور خاص بر توزیع عادلانه‌ی دسترسی به اطلاعات متمرکز است. اما پرسش کلیدی این است: «دسترسی عادلانه» دقیقاً به چه معناست و شامل چه مفاهیم و خوشه های اطلاعاتی است و همچنین با چه مفاهیم دیگری هم پیوندی دارد؟

عدالت اطلاعاتی در سال‌های اخیر به‌عنوان یک چارچوب نظری راهبردی و الهام‌بخش، مورد توجه بوده است. با وجود علاقمندی به مطالعات در این حوزه، پژوهش های اندکی به طور خاص به

1. Mathiesen

آن پرداخته اند. بنابراین، ضرورت توسعه‌ی یک چارچوب مفهومی در حوزه عدالت اطلاعاتی مرتبط با زمینه‌ی علم اطلاعات به وضوح احساس می‌شود. هدف اصلی این پژوهش، تحلیل ترسیم نقشه ساختار دانش حوزه عدالت اطلاعاتی در علم اطلاعات و شناسایی کانون‌های موضوعی اصلی و ارتباطات بین آن‌ها است. بر این اساس پرسش اصلی عبارتند از: نقشه دانش حاصل از این تحلیل، چه تصویری از ساختار، تمرکزها و احتمالاً شکاف‌های پژوهشی حوزه عدالت اطلاعاتی ارائه می‌دهد؟ برای پاسخ به پرسش اصلی دو پرسش جزئی‌تر زیر مطرح م‌شود:

۱. مهمترین و پرکاربرد ترین مفاهیم و واژگان پژوهش‌های حوزه عدالت اطلاعاتی در علم اطلاعات و دانش‌شناسی کدام‌ها هستد.
۲. خوشه‌های موضوعی شکل گرفته از مفاهیم حوزه عدالت اطلاعاتی در علم اطلاعات و دانش‌شناسی چگونه شکل می‌گیرد؟

۱-۲. چارچوب نظری

در عصر دیجیتال کنونی، که اطلاعات به کالایی بنیادین و تعیین‌کننده در سرنوشت فردی و جمعی بدل شده است، مفهوم عدالت اطلاعاتی جایگاه محوری و ضروری در گفتمان حرفه‌ای و آکادمیک رشته‌های مرتبط با اطلاعات، به ویژه در علم اطلاعات و دانش‌شناسی پیدا کرده است. عدالت اطلاعاتی، به‌عنوان زیرمجموعه‌ای تخصصی‌تر از عدالت اجتماعی، به‌طور خاص بر رفتار منصفانه با افراد در نقش‌های سه‌گانه‌ی کاربران، منابع و موضوعات در قبال اطلاعات متمرکز است (ماتیسن ، ۲۰۱۴). عدالت اطلاعاتی مفهومی است که فراتر از جنبه‌های فنی مدیریت اطلاعات گسترش می‌یابد تا به نگرانی‌های اخلاقی و معنوی بپردازد. این به عنوان رفتار عادلانه با افراد به عنوان جویندگان، منابع و سوژه‌های اطلاعات تعریف می‌شود و دسترسی عادلانه به اطلاعات را صرف نظر از نشانگرهای اجتماعی مانند قومیت، جنسیت یا مذهب تضمین می‌کند عدالت اطلاعاتی شامل عدالت توزیعی نیز می‌شود که بر توزیع عادلانه دسترسی به اطلاعات تمرکز دارد (ماتیسن، ۲۰۱۵). همچنین شامل پرداختن به مسائل سیستمی مانند نژادپرستی و ترویج شیوه‌های ضد نژادپرستی در خدمات اطلاعاتی است (مانی[1]، ۲۰۲۳). حوزه علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی به طور فعال اصول عدالت، حقوق و انصاف را در فعالیت‌های آموزشی و حرفه‌ای خود گنجانده است (پاتین[2] و همکاران، ۲۰۲۱) این چارچوب

1. Mani
2. Patin

استدلال می‌کند که یک سیستم اطلاعاتی عادل، سیستمی است که برای همه افراد امکان دسترسی، مشارکت و بازنمایی عادلانه را فراهم می‌آورد. هدف غایی عدالت اطلاعاتی، اطمینان از این است که همگان بتوانند به شکل مؤثری اطلاعات مورد نیاز خود را بیابند، در تولید و انتشار دانش سهیم شوند، و تصویری دقیق و عاری از کلیشه از خود در محیط اطلاعاتی ببینند.

«ریشه‌های توجه به عدالت در دسترسی به اطلاعات را می‌توان در تاریخچه‌ی حرفه‌ای علم اطلاعات و دانش شناسی جست‌وجو کرد. از همان ابتدای شکل‌گیری نهادهای علم اطلاعات و دانش شناسی مدرن، کتابخانه به‌عنوان ابزاری برای «رشد اخلاقی و اجتماعی» جامعه مورد ستایش قرار گرفت» (گاریسون[1]، ۱۹۷۹، ۳۵). این رسالت با تصویب منشورهایی مانند «منشور حقوق کتابخانه[2] توسط انجمن کتابخانه‌های آمریکا[3] در سال ۱۹۳۹، که بر آزادی فکری و مبارزه با سانسور تأکید داشت، تقویت و نهادینه شد» (ویگاند[4]، ۱۹۹۹، ۲۳). در دهه‌های بعد، دامنه‌ی این تعهد فراتر رفت و صراحتاً گروه‌های محروم را در بر گرفت؛ برای نمونه، سیاست «خدمات کتابخانه‌ها به افراد کم‌درآمد» در سال ۱۹۹۰ بر ضرورت دسترسی عادلانه و حمایت‌های سیاستی از فقرا تأکید کرد (هولت و هولت[5]، ۲۰۱۰، ۱۴). این روند تاریخی نشان‌دهنده‌ی تحول تدریجی از یک مفهوم کلی آزادی اطلاعات به سوی درکی ظریف‌تر و مسئولیت محورتر از عدالت در توزیع فرصت‌های اطلاعاتی است. در سال‌های اخیر پژوهشگرانی چند به تبیین و تحلیل حوزه عدالت اطلاعاتی در جنبه‌های مختلف پرداخته‌اند. در این میان، دو پژوهش در حوزه علم سنجی در سطح بین المللی نیز به این حوزه ورود کرده‌اند.

۲. پیشینه پژوهش

بررسی متون و مدارک به عنوان پیشینه پژوهش نشان می‌دهد، وینبری و بیشاپ (۲۰۲۱) با هدف ارائه چارچوبی مفهومی از پژوهش‌های حوزه عدالت اجتماعی در علم اطلاعات و دانش‌شناسی، به تحلیل ادبیات این حوزه پرداختند. آن‌ها با مرور تحقیقاتی که صراحتاً یا تلویحاً از اصطلاح «عدالت اجتماعی» در پایگاه‌های لیزا استفاده کرده بودند، نتایجشان حاکی از رشد چشمگیری از حجم پژوهش‌های مرتبط با عدالت اجتماعی در دو دهه اول قرن بیست‌ویکم است. همچنین پژوهش‌های

1. Garrison
2. Library Bill of Rights
3. American Library Association (ALA)
4. Wiegand
5. Holt & Holt

شناسایی‌شده در یک چارچوب مفهومی نوآورانه، بر اساس نوع کنش، دسته‌بندی می‌شوند: اول، پژوهش‌هایی که گام‌های لازم و مقدماتی برای ایجاد تغییر را بررسی می‌کنند؛ دوم، پژوهش‌هایی که به ارائه راه‌حل‌ها، رویه‌ها و سیاست‌های مشخص برای اجرای تغییر می‌پردازند. همچنین، اشیق و همکاران (۲۰۲۵) در پژوهشی با روش علم‌سنجی به تحلیل ۶۲۸ مدرک علمی در حوزه برابری، تنوع، شمول و دسترسی‌پذیری در حرفه علم اطلاعات و دانش‌شناسی پرداختند. نتایج آنان نشان داد روند انتشارات در این حوزه، به‌ویژه بین سال‌های ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۰، رشد سریعی داشته است. تحلیل تکامل موضوعی در این مطالعه، سه دوره متمایز را شناسایی کرد: دوره اول (۱۹۷۱–۲۰۱۰) بر تنوع منابع و کاربران متمرکز بود؛ دوره دوم (۲۰۱۱–۲۰۱۵) بر دسترسی‌پذیری و سواد اطلاعاتی؛ و دوره اخیر (۲۰۱۶–۲۰۲۱) بر شمول اجتماعی و دسترسی‌پذیری تأکید داشته است. یکی از یافته‌های کلیدی این پژوهش، شناسایی پنج خوشه پژوهشی اصلی و درهم‌تنیده در ادبیات موضوع است: معلولیت و دسترسی‌پذیری؛ تنوع، شمول و جذب نیرو؛ عدالت اجتماعی و کتابخانه‌ها؛ کتابخانه‌ها و مهاجران؛ و کتابخانه‌ها و جامعه دگرباشان. این تحلیل نشان می‌دهد برخی از جریان‌های پژوهشی در حال بلوغ هستند، درحالی‌که برخی دیگر نوظهورند. حنفی و همکاران (۲۰۲۵) به تحلیل ساختار دانش در حوزه حقوق بشر دیجیتال پرداختند.

بر اساس این پیشینه هایی که با رویکرد علم سنجی انجام شده است، ، پژوهش‌های حوزه عدالت اجتماعی در علم اطلاعات و دانش‌شناسی مسیری از دغدغه‌های عملی نهفته به مفهوم‌سازی صریح و سپس به رشد نظام‌مند و تعمیق نظری را طی کرده است. حجم پژوهش‌ها در دو دهه اخیر افزایش یافته و موضوعات از تنوع منابع و کاربران به دسترسی‌پذیری، سواد اطلاعاتی، شمول اجتماعی و ضد نژادپرستی گسترش یافته است.

۳. روش پژوهش

این پژوهش از نوع کاربردی است که با شاخص‌ها و تکنیک‌های علم‌سنجی و با روش تحلیل هم واژگانی انجام شده است. تحلیل هم‌واژگانی روشی کارآمد برای تحلیل محتواست (احمدی و عصاره، ۱۳۹۶). تحلیل هم‌واژگانی یا هم‌رخدادی واژگان روش مناسبی برای کشف ارتباطات حوزه‌های پژوهشی علم است و پیوندهای مهمی را نشان می‌دهد که ممکن است کشف آن‌ها به روش‌های دیگر مشکل باشد. این روش می‌تواند به عنوان ابزاری قدرتمند، امکان تعقیب تحولات ساختاری و

تکامل شبکه ادراکی و اجتماعی را میسر سازد (مطلبی، علیپور حافظی، ۱۴۰۱).

مراحل اجرا این پژوهش در چند گام به شرح زیر است:

مرحله نخست: گردآوری داده‌ها؛ برای گردآوری جامعه‌ی آماری، ابتدا پایگاه‌های اطلاعاتی در دسترس از جمله اسکوپوس، وب او ساینس[1] مورد جستجو قرار گرفت. تلاش شد مرتبط‌ترین و جامع‌ترین منابع مرتبط با «رابطه عدالت اطلاعاتی و علم اطلاعات» بازیابی شود. برای راهبر جستجوی در این دو پایگاه از عبارت: «Information Justice and Information Science» در فیلد موضوع استفاده شد.

در میانِ مدارک یافت‌شده، با دقت و بررسی جامع کلیه خروجی‌ها و پس از حذف موارد تکراری و هم‌پوشان، در نهایت ۳۰ مدرک برای مطالعه نهایی انتخاب شد. معیار اصلی در گزینش این مدارک، ارتباط مستقیم موضوع با مفهوم «عدالت اطلاعاتی» در حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی بود؛ از این رو، آثاری که به بررسی عدالت اطلاعاتی در سایر حوزه‌ها (مانند حقوق، علوم اجتماعی و نظایر آن) پرداخته بودند، از دایره پژوهش کنار گذاشته شدند.

جدول شماره (۱) مشخصات این مقالات را نشان می‌دهد. بازه زمانی انتشار این مدارک از ۱۹۸۸ تا ۲۰۲۵ است. بعد از جستجو، متن کامل مقالات از طریق پایگاه‌های در دسترس و سایر مسیرهای مختلف بازیابی گردید.

جدول ۱، مدارک مورد پژوهش (جامعه آماری)

بازه زمانی	عناوین	نویسندگان
1988	Social justice: A public library controversy	Henderson, C.
2001	Social justice in the knowledge society: Redistribution, recognition, and participation	Fraser, N.
2001	Social justice, personalism, and the practice of librarianship	de la Peña McCook, K.
2001	Information poverty and social justice	Britz, J., & Blignaut, J.
2003	Information and equity	Lievrouw, L., & Farb, S.
2006	A practical framework for social justice research in the information professions	Mehra, B., Albright, K., & Rioux, K.
2007	Conceptualizing social justice in the information sciences	Rioux, K., Mehra, B., & Albright, K.

1. Scopus& Web of Science

ادامه جدول ۱، مدارک مورد پژوهش (جامعه آماری)

نویسندگان	عناوین	بازه زمانی
van den Hoven, J., & Rooksby, E.	Distributive justice and the value of information: A (broadly) Rawlsian approach	2008
Turel, O., Yuan, Y. F., & Connelly, C. E.	In justice we trust: Predicting user acceptance of e-customer services	2008
Burnett, G., Jaeger, P., & Thompson, K.	Normative behavior and information: The social aspects of information access	2008
Nagenborg, M.	Designing spheres of informational justice	2009
Thompson, K., & Afzal, W.	A look at information access through physical, intellectual, and socio-cultural lenses	2011
Longstaff, R.	Social justice across the curriculum: Librarians as campus leaders	2011
Hill, H.	Ontario public libraries, accessibility, and justice: A capability approach	2011
McMenemy, D.	Public libraries and social justice	2012
Britz, J., Hoffmann, A., Ponelis, S., Zimmer, M., & Lor, P.	On considering the application of Amartya Sen's capability approach to an information-based rights framework	2013
Williams-Cockfield, K.	Building civic capacity using a holistic approach to public library service: A participant researcher's perspective on social justice in the Cayman Islands public library service	2014
Mathiesen, K.	Facets of access: A conceptual and standard threats analysis	2014
Dadlani, P., & Ross, T.	Information technology services and school libraries: A continuum of social justice	2014
Mathiesen, K.	Informational Justice: A Conceptual Framework for Social Justice in Library and Information Services	2015
Ding, M. C., & Lii, Y. S.	Handling online service recovery: Effects of perceived justice on online games	2016
Sengupta, S.	How Does Culture Impact Customer Evaluation in Online Complaining? Evidence from Germany and India	2020
Lawrence, E. E.	The trouble with diverse books, part I: on the limits of conceptual analysis for political negotiation in Library & Information Science	2020
Matteson, M. L., Ming, Y., & Silva, D. E.	The relationship between work conditions and perceptions of organizational justice among library employees	2021
Lawrence, E. E.	The trouble with diverse books, part II: an informational pragmatic analysis	2021
Wan, J. L., Lu, Y. B., & Gupta, S.	The dashang feature in social media: a personality and justice theory perspective	2022
Kim, M., & Park, M. J.	Effect of good meeting practices and interactional justice on online workplace informal learning in Korea	2022
Vitorino, E. V., & Johann, A. L.	Indicators for the evaluation of Information Literacy: possibilities for public policies, with a focus on informational justice	2023
Ochmann, J., Michels, L., ... , Laumer, S.	Perceived algorithmic fairness: An empirical study of transparency and anthropomorphism in algorithmic recruiting	2024
Ha, Y. K., & Lee, C.	Enhancing firm information competencies: Impacts on information sharing and logistics performance	2025

مرحله دوم: استخراج مفاهیم؛ برای استخراج مفاهیم از متونِ منتخب، دو روش متداول وجود دارد: روش تحلیل محتوای دستی و روش متن‌کاوی خودکار. در این پژوهش، به دلیل زبان مدارک از روش متن‌کاوی خودکار استفاده شد. معمولا بسیاری از نرم افزارهای متن کاوی برای زبان فارسی خوب عمل نمی‌کنند، اما در متون زبان انگلیسی بسیار کارآمد هستند. بدین منظور، مفاهیم توصیف‌گر در قالب واژگان واحد و ترکیبی، از متن کامل مقالات با کمک نرم‌افزا ووس ویور نسخه (۱.۶.۳)[1] استخراج گردید (ون اک و والتمن[2]، ۲۰۱۷). در این فرایند، با تغییر قالب متون و تحلیل آن‌ها توسط نرم‌افزار، کلیدواژه‌ها و مفاهیم اصلی شناسایی شدند. در مجموع، ۲۴۷۰ واژه واحد و ترکیبی به‌عنوان مفاهیم اولیه استخراج شد.

در مرحله سوم، پس از استخراج کلیدواژه‌ها، یکدست‌سازی و استانداردسازی مفاهیم صورت گرفت. بعد از استانداردسازی کلیدواژه‌ها تعداد ۱۸۵۳ واژه یونیک باقی ماند. با انتخاب نقطه برش، ماتریس ۱۶۷ در ۱۶۷ ایجاد گردید. دلیل انتخاب این آستانه کیفیت خوشه‌های و همچنین تعداد تکرار مفاهیم است که در اینجا بسامد یا فراوانی سه به بالا در نظر گرفته شد. ارزش سلول‌های مورب ماتریس برابر صفر در نظر گرفته شد. برای ترسیم نقشه و سایز یافته‌ها و همچنین از روش تحلیل خوشه‌ای با روش کی‌مینز[3] در نرم افزار ووس ویور استفاده گردید.

٤. پردازش تحلیلی موضوع

٤-١. مفاهیم پرکاربرد

نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها و خروجی متن‌کاوی در نرم‌افزار ووس‌ویور جهت شناسایی مهم‌ترین و پر بسامدترین مفاهیم (پرسش اول) و خوشه‌بندی مفهوم عدالت اطلاعاتی در علم اطلاعات (پرسش دوم) و در ترسیم نقشه های مفهومی (پرسش سوم) برای تحلیل ساختار، تمرکزها و احتمالاً شکاف‌های پژوهشی حوزه عدالت اطلاعاتی ارائه می‌گردد. توزیع فراوانی مفاهیم پراستفاده در دوره مورد بررسی در جدول۲، نمایش داده شده است.

1. VOSviewer 1.6.3
2. Van Eck & Waltman
3. K-means

جدول۲. شصت مفهوم پراستفاده حوزه حوزه عدالت اطلاعاتی در علم اطلاعات به ترتیب فراوانی

فراوانی	مفاهیم		رتبه
۱۳۳	information	اطلاعات	۱
۱۰۹	social justice	عدالت اجتماعی	۲
۹۶	person	شخص/ اشخاص	۳
۶۸	access	دسترسی	۴
۶۵	justice	عدالت	۵
۵۳	community	جامعه	۸
۴۳	informational justice	عدالت اطلاعاتی	۶
۴۲	resource	منابع	۷
۳۸	distribution	توزیع	۹
۳۶	library	کتابخانه	۱۰
۳۵	service	خدمات	۱۱
۳۴	theory	نظریه	۱۲
۲۷	framework	چارچوب	۱۳
۲۳	capability	قابلیت	۱۴
۲۱	approach	رویکرد	۱۵
۲۰	article	مقاله	۱۶
۲۰	distributive justice	عدالت توزیعی	۱۷
۲۰	member	عضو	۱۷
۲۰	rule	قانون	۱۷
۱۹	information service	خدمات اطلاعاتی	۱۸
۱۶	distributive justice	عدالت توزیعی	۱۹
۱۶	seeker	جستجوگر	۱۹
۱۵	library trend	روند کتابخانه	۲۰
۱۴	equality	برابری	۲۱
۱۴	information science	علم اطلاعات	۲۱
۱۲	public library	کتابخانه عمومی	۲۲
۱۱	information access	دسترسی به اطلاعات	۲۳
۱۰	freedom	آزادی	۲۴
۱۰	inclusion	شمول	۲۴
۹	individual	فردی	۲۵
۹	Satisfaction	رضایت	۲۵
۹	social justice orientation	جهت‌گیری عدالت اجتماعی	۲۵

ادامه جدول۲. شصت مفهوم پراستفاده حوزه حوزه عدالت اطلاعاتی در علم اطلاعات به ترتیب فراوانی

فراوانی	مفاهیم		رتبه
۹	solidarity	همبستگی	۲۵
۸	equitable distribution	توزیع عادلانه	۲۶
۸	injustice	بی‌عدالتی	۲۶
۸	librarianship	کتابداری	۲۶
۸	neutrality	بی‌طرفی	۲۶
۷	e customer service	خدمات مشتری الکترونیکی	۲۷
۷	information resource	منبع اطلاعات	۲۷
۶	author	نویسنده	۲۸
۶	book	کتاب	۲۸
۶	capability sensitive resource	منبع حساس به قابلیت	۲۸
۶	conceptual analysis	تحلیل مفهومی	۲۸
۶	justice theory	نظریه عدالت	۲۸
۶	public policy	سیاست عمومی	۲۸
۶	recognitional justice	عدالت به رسمیت شناختن	۲۸
۶	sufficientarian rule	قانون بسنده	۲۸
۶	accessibility	دسترسی	۲۸
۵	information sharing	اشتراک‌گذاری اطلاعات	۲۹
۵	information system	سیستم اطلاعاتی	۲۹
۵	privacy	حریم خصوصی	۲۹
۵	social inclusion	شمول اجتماعی	۲۹
۵	social injustice	بی‌عدالتی اجتماعی	۲۹
۵	social medium	رسانه اجتماعی	۲۹
۵	algorithmic fairness perception	لگوریتم ادراک عدالت	۲۹
۵	equitable share	سهم عادلانه	۲۹
۵	ethic	خلاق	۲۹
۵	information seeker	جستجوگر اطلاعات	۲۹
۵	information technology	فناوری اطلاعات	۲۹
۵	library service	خدمات کتابخانه‌ای	۲۹
۵	participatory justice	عدالت مشارکتی	۲۹

از تعداد ۳۰ متن کامل مدارک مورد بررسی، ۲۴۷۰ کلیدواژه شناسایی شدند. پس از تحلیل و یکدست‌سازی مفاهیم تعداد ۱۸۵۳ کلیدواژه منحصربه‌فرد باقی ماند، مفاهیمی که فراوانی آن ۵ و بیشتر

است در جدول۱، نمایش داده شده است. مفاهیم «اطلاعات»، «عدالت اجتماعی»، فرد یا شخص و همچنین «دسترسی، «عدالت» و «جامعه» به ترتیب در رتبه اول تا ششم قرار گرفتند. کلیدواژه اطلاعات با بسامد ۱۳۳دارای بالاترین فراوانی است و این نشان‌دهنده آن است که این کلیدواژه مفهوم محوری در متون حوزه پژوهشی است. در این میان، ۹۵ درصد از کل دارای فراوانی کمتر از ۵ هستند و در این فهرست نیامده‌اند. جدول۲، نمایانگر زوج‌های هم‌رخدادی پرتکرار در بازه زمانی مورد بررسی است.

٤-۲. خوشه‌بندی مفاهیم حوزه حوزه عدالت اطلاعاتی در علم اطلاعات بر اساس تحلیل خوشه‌ای

به منظور مشخص شدن تعداد خوشه‌ها از بخش تحلیل خوشه‌ای نرم‌افزار وس‌ویور استفاده شد که تصاویر آن در شکل۱، و جدول۳. نمایش داده شده است. همان‌طوری که در این تصویر مشخص است مفاهیم حوزه اقتصاد و بانکداری اسلامی در بازه زمانی مورد بررسی در یازده خوشه: بنیان‌های جامعه اطلاعاتی عادلانه (۱)، مبانی مفهومی و روش‌شناختی نگارش پژوهش‌ها) (۲)، عدالت، ادراک و پیامدها در محیط کار و فناوری (۳)، پیامدها و مکانیسم‌های تأثیر عدالت اطلاعاتی (۴)، خدمات و چارچوب‌های عدالت در محیط اطلاعاتی (۵)، گفتمان پژوهشی و سیاستی در حرفه علم اطلاعات (۶)، زمینه‌های اجتماعی در علم اطلاعات (۷)، برابری و مسائل عدالت توزیعی (۸)، و پژوهش‌های حوزه عدالت پیرامون کاربران (۹) قرار می‌گیرند.

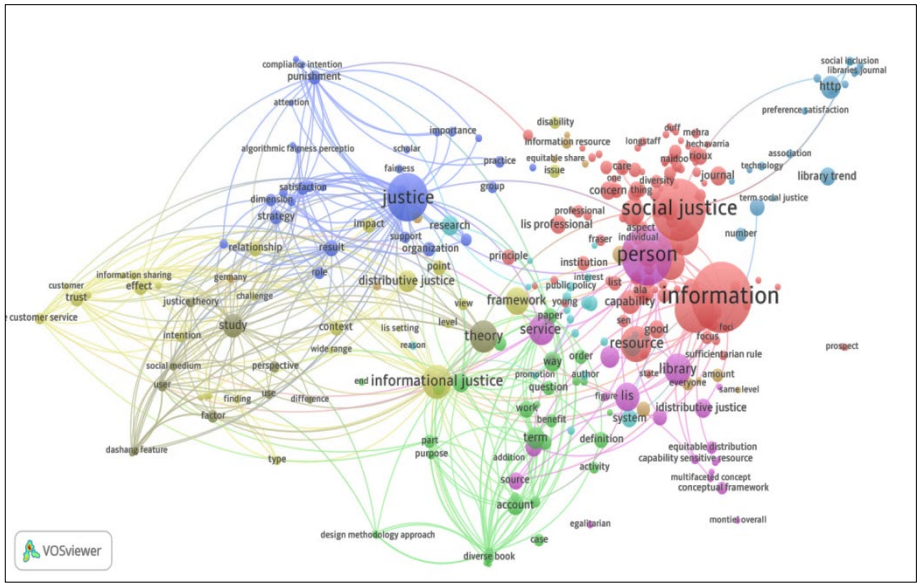

شکل ۱، نقشه مفهومی و خوشه‌بندی حوزه عدالت اطلاعاتی در علم اطلاعات

برای درک بهتر خوشه‌ها در جدول شماره ۳ مشخصات هر خوشه تشریح شده است.

جدول ۳، اسامی خوشه‌ها و زیرشاخه‌های حوزه عدالت اطلاعاتی در علم اطلاعات

شماره خوشه	نام خوشه	مفاهیم (وزن)
۱	بنیان‌های جامعه اطلاعاتی عادلانه	Information (349)، Social Justice (235)، Access (173)، Resource (110)، Approach (83)، Community (70)، Distribution (69)، Philosophy (58)، Society (48)، Principle (47)، Policy (43)، Institution (42)، Capability (39)، Member (35)، Rule (33)، Participation (31)
۲	مبانی مفهومی و روش‌شناختی نگارش پژوهش‌ها	Paper (290)، Concept (252)، Diverse Book (230)، Term (211)، Conceptual Analysis (192)، Account (177)، Work (170)، Purpose (167)، Need (166)، Method (155)، Way (154)، Design Methodology Approach (127)، Originality Value (127)، Part (120)، Political Concept (119)، Condition (111)
۳	عدالت، ادراک و پیامدها در محیط کار و فناوری	Justice (632)، Result (326)، Punishment (219)، Survey (170)، Satisfaction (158)، Perception (148)، Employee (140)، Dimension (136)، Strategy (122)، Workplace (116)، Role (112)، Outcome (111)، Organization (101)، Support (100)، Compliance Intention (96)، Algorithmic Fairness Perception (80)
۴	پیامدها و مکانیسم‌های تأثیر عدالت اطلاعاتی	Informational Justice (508)، Effect (282)، Trust (275)، Relationship (203)، Distributive Justice (171)، Finding (163)، E Customer Service (146)، Type (142)، Context (127)، Intention (120)، Framework (115)، Impact (109)، Participant (104)، Point (83)، Information Sharing (81)، Good Meeting Practice (77)
۵	خدمات و چارچوب‌های عدالت در محیط اطلاعاتی	Person (298)، Lisa (176)، Service (148)، Article (141)، Library (139)، Source (122)، Seeker (100)، Treatment (82)، Subject (75)، Idistributive Justice (54)، Conceptual Framework (46)، Equitable Distribution (44)، Capability Sensitive Resource (39)، Sufficient Access (38)، Multifaceted Concept (37)، Central Aspect (36)
۶	گفتمان پژوهشی و سیاستی در حرفه علم اطلاعات	Research (181)، Promotion (85)، Reason (73)، Public Policy (64)، System (57)، Information Literacy (43)، Interest (31)، Information (16)، Service (28)، Topic (28)، Area (26)، Idea (26)، Author (16)، Discussion (16)، Lisa Profession (10)، Conception (8)، Essay (8)

ادامه جدول ۳، اسامی خوشه‌ها و زیرشاخه‌های حوزه عدالت اطلاعاتی در علم اطلاعات

شماره خوشه	نام خوشه	مفاهیم (وزن)
۷	زمینه‌های اجتماعی در علم اطلاعات	Information Science (66)، Science (30)، Knowleg (18)، Social Inclusion (18)، Special Issue (18)، Association (18)، Libraries Journal (12)، Quantitative Method (11)، Technology (10)، American Society (10)
۸	برابری و مسائل عدالت توزیعی	Study (531)، User (250)، Theory (239)، Justice Theory (194)، Dashang Feature (178)، Factor (167)، Social Medium (146)، Use (143)، Big Data (135)، Perspective (69)
۹	پژوهش‌های حوزه عدالت پیرامون کاربران	Study (531)، User (250)، Theory (239)، Justice Theory (194)، Dashang Feature (178)، Factor (167)، Social Medium (146)، Use (143)، Big Data (135)، Perspective (69)، Difference (53)

با استفاده از الگوریتم خوشه‌بندی کی-مینز در نرم‌افزار وس‌ویور خوشه‌ها مشخص گردید. همان‌طوری که در شکل ۱ و جدول ۳ مشاهده می‌شود، خوشه اول به مفهوم «بنیان‌های نظری و فلسفی جامعه اطلاعاتی عادلانه» اختصاص یافته است. همچنین، مفاهیمی مانند: اطلاعات، عدالت اجتماعی، دسترسی، منبع، جامعه (اجتماع)، توزیع، جامعه (جامعه‌شناسی)، فلسفه، اصل، سیاست، نهاد، توانمندی، مشارکت و غیره در این خوشه هستند و از وزن بالایی نسبت به سایر مفاهیم برخوردارند.

خوشه دوم به مفهوم «مبانی مفهومی، روش‌شناختی و نگارش پژوهش‌های عدالت اطلاعاتی» اختصاص یافت و مفاهیمی مانند: مقاله، مفهوم، کتاب متنوع، اصطلاح، تحلیل مفهومی، شرح، اثر، هدف، نیاز، روش، رویکرد، شیوه، طراحی روش‌شناختی، ارزش اصالت، بخش، مفهوم سیاسی، قاعده، شرط و غیره که در این خوشه هستند، از وزن بالاتری نسبت به سایر مفاهیم برخوردارند.

خوشه سوم به مفهوم «عدالت ادراک‌شده و پیامدهای آن در محیط کار و فناوری» اختصاص یافت و مفاهیمی مانند: عدالت، نتیجه، اثر، تنبیه، پیمایش، رضایت، ادراک، کارمند، بُعد، راهبرد، محیط کار، نقش، پیامد، سازمان، حمایت، قصد پایبندی، ادراک انصاف الگوریتمی، روش کار مناسب و غیره که در این خوشه هستند، از وزن بالاتری نسبت به سایر مفاهیم برخوردارند.

خوشه چهارم به مفهوم «پیامدها، مکانیسم‌ها و تأثیرات عدالت اطلاعاتی» اختصاص یافت و مفاهیمی مانند: عدالت اطلاعاتی، اعتماد، رابطه، عدالت توزیعی، یافته، خدمات الکترونیک به مشتری، نوع، بافت، قصد، چارچوب، تأثیر، مشارکت‌کننده، نقطه، اشتراک‌گذاری اطلاعات و غیره که در این خوشه

هستند، از وزن بالاتری نسبت به سایر مفاهیم برخوردارند.

خوشه پنجم به مفهوم «افراد، خدمات و چارچوب‌های عدالت در حرفه و محیط اطلاعاتی» اختصاص یافت و مفاهیمی مانند: فرد، پژوهش، ترفیع، خدمت، مقاله، کتابخانه، منبع، جوینده، برخورد، موضوع، عدالت توزیعی، چارچوب مفهومی، توزیع عادلانه، منبع حساس به توانمندی، دسترسی کافی، مفهوم چندوجهی، جنبه محوری و غیره که در این خوشه هستند، از وزن بالاتری نسبت به سایر مفاهیم برخوردارند.

خوشه ششم به مفهوم «گفتمان پژوهشی و سیاست‌گذاری در حرفه علم اطلاعات» اختصاص یافت و مفاهیمی مانند: سیاست عمومی، نظام، سواد اطلاعاتی، خدمات اطلاعاتی، موضوع، حوزه، ایده، نویسنده، بحث، حرفه لیزا، برداشت، جستار و غیره که در این خوشه هستند، از وزن بالاتری نسبت به سایر مفاهیم برخوردارند.

خوشه هفتم به مفهوم «زمینه‌های اجتماعی و نظری عدالت در علم اطلاعات» اختصاص یافت و مفاهیمی مانند: علم اطلاعات، علم، دانش، شمول اجتماعی، انجمن، و غیره که در این خوشه هستند، از وزن بالاتری نسبت به سایر مفاهیم برخوردارند.

خوشه هشتم به مفهوم «برابری، عدالت توزیعی و مسائل اجتماعی در علم اطلاعات» اختصاص یافت و مفاهیمی مانند: مطالعه، کاربر، نظریه، نظریه عدالت، ویژگی دشنگ، عامل، رسانه اجتماعی، استفاده، کلان‌داده، چشم‌انداز، تفاوت و غیره که در این خوشه هستند، از وزن بالاتری نسبت به سایر مفاهیم برخوردارند.

خوشه نهم به مفهوم «پژوهش‌های عدالت اطلاعاتی پیرامون کاربران و رسانه‌های اجتماعی» اختصاص یافت و مفاهیمی مانند: مطالعه، کاربر، نظریه، نظریه عدالت، ویژگی دشنگ، عامل، رسانه اجتماعی، استفاده، کلان‌داده، چشم‌انداز، تفاوت و غیره که در این خوشه هستند، از وزن بالاتری نسبت به سایر مفاهیم برخوردارند.

۵. بحث و نتیجه‌گیری

نقشه دانش ارائه‌شده تصویری جامع از ساختار حوزه عدالت اطلاعاتی در علم اطلاعات به نمایش می‌گذارد. این نقشه بر اساس هم‌رخدادی مفاهیم کلیدی استخراج‌شده از پژوهش‌ها ترسیم شده و شامل چندین خوشه است که نشان‌دهنده گروه‌بندی‌های موضوعی است. ساختار کلی آن به صورت

یک شبکه پیچیده با گره‌های مرکزی مانند: عدالت، عدالت اطلاعاتی، افراد و اطلاعات است که اتصالات متعددی بین خوشه‌ها را نشان می‌دهد، بیانگر هم‌پوشانی موضوعات نظری، کاربردی و اجتماعی در این حوزه است. نقشه حول محور مفاهیم اصلی مانند عدالت اطلاعاتی و عدالت اجتماعی سازمان‌دهی شده است. خوشه‌بندی مفاهیم و پرتکرارترین کلیدواژه‌ها از جمله «عدالت اطلاعاتی»، «عدالت اجتماعی»، «دسترسی»، و «توزیع»، به‌وضوح مؤید چارچوب پیشنهادی ماتیسن (۲۰۱۵) است که عدالت اطلاعاتی را به‌مثابه زیرمجموعه‌ای ضروری از عدالت اجتماعی و متشکل از ابعاد توزیعی، مشارکتی و شناسایی می‌داند. یافته‌های این تحقیق نه‌تنها این ساختار سه‌بعدی را بازتاب می‌دهد، بلکه با افزودن مفاهیمی مانند «ادراک عدالت» در محیط‌های فناورانه و سازمانی، به بسط عملیاتی این چارچوب کمک می‌کند. خطوط اتصال نشان‌دهنده روابط قوی بین خوشه‌ها هستند، مانند پیوند بین عدالت ادراک‌شده با پیامدهای سازمانی و فناوری. این ساختار غیرخطی و پویا، حوزه را به عنوان یک سیستم یکپارچه توصیف می‌کند که از بنیان‌های فلسفی تا کاربردهای عملی امتداد دارد. در این میان، ساختار کلی بر مفاهیم عدالت ادراک‌شده و پیامدها، مبانی مفهومی و عدالت اطلاعاتی، بنیان‌های اجتماعی و اطلاعاتی و پژوهش‌های کاربرمحور است. بنابراین تمرکز شبکه مفهومی بر جنبه‌های نظری و فلسفی، پیامدها و تأثیرات عملی، جنبه‌های پژوهشی و کاربرمحور و کاربرد در حرفه علم اطلاعات می‌باشد. از سوی دیگر، شکاف‌های پژوهشی احتمالی مانند: کمبود تمرکز بر فناوری‌های نوظهور، عدم تأکید بر زمینه‌های فرهنگی/جغرافیایی، جنبه‌های عملی و سیاست‌گذاری محدود و عدم پوشش مسائل نوین اجتماعی دیده می‌شود. هم‌خوانی با نظریه‌های بنیادین عدالت: حضور پررنگ مفاهیمی چون «عدالت توزیعی»، «برابری»، و «منبع»، حاکی از تأثیرپذیری عمیق این حوزه از نظریه‌های کلاسیک عدالت، به‌ویژه نظریه رالز[1] (۱۹۷۱) است. این هم‌راستایی به‌ویژه در تأکید مشترک بر توزیع عادلانه «کالاهای اساسی» که در اینجا منظور «دسترسی به اطلاعات» است، آشکار می‌شود. همچنین، ظهور مفهوم «قابلیت» و مفاهیم وابسته به آن، همسویی مستقیم یافته‌ها با رویکرد سِن[2] (۱۹۸۰) و نوسباوم[3] (۲۰۰۳) و نیز کاربرد آن در علم اطلاعات توسط پژوهشگرانی چون بریتز و همکاران[4] (۲۰۱۳) را نشان می‌دهد. این امر حاکی از گذار تدریجی ادبیات حوزه از تمرکز صرف بر توزیع منابع، به سوی توجه به

1. Rawls
2. Sen
3. Nussbaum
4. Britz

توانمندی‌های افراد برای بهره‌برداری از اطلاعات است.

عدالت اطلاعاتی مستلزم آن است که با افراد به عنوان جویندگان، منابع و سوژه‌های اطلاعات، عادلانه رفتار شود. در این نقش‌ها، افراد شایسته عدالت توزیعی، مشارکتی و به رسمیت شناختن هستند. پژوهش شکل از عدالت اطلاعاتی به هم وابسته و پشتیبان یکدیگر هستند. در این میان، عدالت توزیعی به توزیع دسترسی به اطلاعات مربوط می‌شود و دسترسی به اطلاعات رابطه‌ای بین یک منبع یا خدمات اطلاعاتی و یک فرد یا گروهی از افراد است. اطلاعات زمانی قابل دسترسی است که در دسترس، قابل یافتن، قابل دسترسی، قابل فهم و قابل استفاده باشد و توزیع عادلانه اطلاعات تضمین می‌کند همه افراد سطح کافی از دسترسی به اطلاعات را داشته باشند.

تمرکز ویژه متون بر مفاهیمی مانند «کتابخانه عمومی»، «خدمات»، و «جامعه»، بازتاب‌دهنده تعهد عملی حرفه علم اطلاعات به پیشبرد عدالت اجتماعی است. این یافته به‌طور مستقیم با بیانیه‌ها و مصوبات انجمن‌های حرفه‌ای مانند انجمن کتابداران آمریکا[1] (۲۰۰۹، ۲۰۱۴) در زمینه حمایت از حقوق مهاجران، برابری، و خدمات به محرومان و نیز با آثار پژوهشی مانند پتمان و وینسنت[2] (۲۰۱۲) هم‌خوانی دارد که کتابخانه‌ها را نهادهایی برای تحقق عدالت اجتماعی می‌دانند.

طرح مفهوم «بی‌طرفی» در کنار مفاهیمی مانند «همبستگی» و «مراقبت» در تحلیل متون، نشان می‌دهد که گفتمان عدالت اطلاعاتی، نقدهای واردشده بر ادعای بی‌طرفی سنتی نهادهای اطلاعاتی را جذب کرده است. این نقد که توسط پژوهشگرانی مانند گیلیلند[3] (۲۰۱۱) مطرح شده، بر ضرورت کنشگری اخلاقی و اتخاذ موضعی فعال در قبال نابرابری‌ها تأکید دارد. نتیجه‌گیری این پژوهش مبنی بر لزوم تلفیق «نگرش مراقبت، همبستگی و احترام» در طراحی خدمات، پاسخی عملی به همین نقد محسوب می‌شود.

سرانجام، شکاف‌های شناسایی‌شده در نقشه دانش، از جمله کمبود نسبی توجه به فناوری‌های نوظهور (مانند هوش مصنوعی)، زمینه‌های فرهنگی-جغرافیایی خاص، و جنبه‌های عملی سیاست‌گذاری، با تذکرات پژوهشگرانی چون گرین[4] (۲۰۱۳) و ریو[5] (۲۰۱۴) هم‌سوست که بر لزوم

1. American Library Association
2. Pateman & Vincen
3. Gilliland
4. Greene
5. Rioux

عینی‌تر، زمینه‌مندتر و کاربردی‌تر شدن پژوهش‌های عدالت اطلاعاتی پای فشرده‌اند.

این پژوهش با بهره‌گیری از متون علمی چارچوبی مفهومی برای درک عدالت اطلاعاتی در حوزه علم اطلاعات ارائه داد. در این میان می توان نتیجه گرفت عدالت اطلاعاتی ریشه در عدالت اجتماعی دارد. پژوهش ماتیسن (۲۰۱۵)، نشان می‌دهد علم اطلاعات با تأکید بر دسترسی برابر به اطلاعات و سواد اطلاعاتی، بستر لازم را برای فعالیت‌ها فراهم می‌کند و کتابخانه‌ها نیز با ارائه خدمات و منابع اطلاعاتی، این دسترسی را برای افراد تحقق می‌بخشند و به ترویج عدالت اجتماعی کمک می‌کنند. لذا به نظر می رسد، جهت‌گیری عدالت اجتماعی شامل دیدگاه نهادی و اخلاق مراقبت، همبستگی و احترام است و با مسائل توزیع، مشارکت و به رسمیت شناختن مرتبط است.

یافته‌های این تحقیق گویای آن است که گفتمان عدالت اطلاعاتی در علم اطلاعات از یک سو بر بنیان‌های نظری استوار است و از سوی دیگر، دغدغه‌ی تحول‌آفرینی اجتماعی و پاسخگویی به نیازهای عینی جوامع را نشان می‌دهد. با این حال، تأکید نهایی این پژوهش همان‌طور که در آثار ماتیسن (۲۰۱۴) و سایر پژوهشگران نیز مشهود است، بر این اصل است که عدالت اطلاعاتی، بدون تحقق عدالت اجتماعی در ابعاد گسترده‌تر، محقق نمی‌شود. بنابراین، نقش متخصصان اطلاعات، نه فقط مدیریت منابع، بلکه فعال‌سازی این منابع به‌مثابه اهرمی برای مقابله با نابرابری‌های ساختاری و تقویت صدای گروه‌های به حاشیه‌رانده‌شده است. تحقق این رسالت، مستلزم تداوم پژوهش‌هایی است که به ترسیم نقشه‌ی راه مفهومی و عملی برای این مسیر پیچیده و ضروری کمک کنند.

در این میان، این پژوهش مفهوم عدالت اطلاعاتی در علم اطلاعات و دانش شناسی بر اساس آنچه که پژوهشگران در مورد آن پژوهش انجام دادند را جهت شناخت مسائل اصلی عدالت اجتماعی در خدمات اطلاعاتی فراهم کرد و می‌توان برخی از پیامدهای عملیبه شرح ذیل برای طراحی و ارزیابی خدمات و برنامه‌های علم اطلاعات و دانش شناسی را از این چارچوب استخراج کرد:

۱. دستیابی به عدالت اجتماعی در طراحی خدمات، نیازمند تلفیق نگرشی مراقبت، همبستگی و احترام به افراد و جوامع، همراه با بازنگری مداوم در فرضیات پنهان سیستم‌های موجود است.
۲. ایجاد خدمات و سیستم‌هایی که دسترسی به اطلاعات را به طور عادلانه بین اعضای جامعه توزیع می‌کنند، نیازمند درک دقیقی از جوامعی است که باید به آنها خدمت‌رسانی شود.
۳. توزیع عادلانه اطلاعات همچنین مستلزم رفتار عادلانه با افراد و جوامع به عنوان منابع و سوژه‌های اطلاعات است. متخصصان و سازمان‌های علم اطلاعات و دانش شناسی با تلاش برای گنجاندن

صداهای بیشتر در محیط اطلاعات، به تضمین دسترسی همه اعضای جامعه به اطلاعات قابل فهم و قابل استفاده کمک می‌کنند.

۵-۱. پیشنهادهای پژوهش

جهت تکمیل این مطالعه چند پژوهش خاص به شرح زیر مطرح می‌شود. قطعاً انجام آن‌ها در آینده نتایج بدست آمده در این پژوهش را بیشتر مورد تبیین قرار می‌دهد.

۱. تحلیل اینکه چگونه الگوریتم‌های توصیه‌گر منابع، ممکن است بر اساس پیشینه کاربران (مثلاً رشته تحصیلی، تاریخچه جستجو) دسترسی به طیف متنوعی از دیدگاه‌ها را محدود کنند و عدالت در تولید و توزیع اطلاعات را تحت تأثیر قرار دهند.

۲. بررسی عینی موانعی مانند شکاف دیجیتال، نبود سواد اطلاعاتی کافی یا تبعیض زبانی و تحلیل راهکارهای سیاستی خاص هر زمینه.

۳. مطالعه خوشه‌های بدست آمده در این پژوهش تمام جنبه‌های گفتمان عدالت اطلاعاتی در علم اطلاعات را بر ما روشن می‌کند.

۴. بررسی اینکه آموزش سواد اطلاعاتی چگونه می تواند فراتر از یک مهارت فنی، به عنوان عاملی برای "اقتدار بخشی به کاربران" برای درخواست، درک و حتی چالش علیه سیستم‌های اطلاعاتی ناعادلانه عمل کند.

۵. یک مطالعه تجربی-پیمایشی برای سنجش تأثیر مستقیم یک راهکار عملی مانند (کتابخانه سیار) بر شاخص‌های عدالت توزیعی اطلاعات در یک جامعه مشخص.

۶. ایجاد یک راهنمای مبتنی بر سناریوهای واقعی که به نقد مفهوم "بی‌طرفی" پاسخ عملی دهد و جایگزین‌هایی مبتنی بر "مراقبت، همبستگی و احترام" را پیشنهاد کند.

تعارض منافع

بنا بر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

کتابنامه

احمدی، حمید، عصاره، فریده (۱۳۹۶) بررسی مفاهیم، تعاریف و کارکردهای تحلیل هم واژگانی. *مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۲۸(۱)، ۱۴۵- ۱۲۵.
https://ensani.ir/file/download/article/20180114082414-9556-258.pdf

مطلبی، داریوش، علیپور حافظی، مهدی. (۱۴۰۲) نگاهی به پژوهش‌های حوزه موضوعی امام رضا (ع). مطالعات علم‌سنجی، *فصلنامه علمی فرهنگ رضوی*، ۱۱ (۲)، ۸۳-۱۲۲.
https://doi.org/10.22034/farzv.2022.329750.1745

References

Ahmadi, H., & Faridah, O. (2016). Examining the concepts, definitions and functions of co-word analysis. *National Library and Information Organization Studies, 28*(1), 125–145. [in Persian]. https://www.sid.ir/paper/224340/fa

American Library Association (ALA). (2009). Resolution endorsing legislative proposals for universal health care. Retrieved from http://www.ala.org/aboutala/sites/ala.org.aboutala /files/content/governance/council/council_documents/2009_annual_docus/54_uni

American Library Association (ALA). (2014). *Outreach services to poor and homeless people*. Retrieved from: http:// www.ala.org/advocacy/diversity/outreachtounderservedpopula tions/servicespoor

Ashiq, M., Ur Rehman, S., & Warraich, N. F. (2025). A scientometrics analysis of equity, diversity, inclusion, and accessibility (EDIA) literature in library and information science profession. *Global Knowledge, Memory and Communication, 74*(7-8), 2332-2354. https://doi.org/10.1108/GKMC-12-2022-0298

Britz, J., Hoffmann, A., Pone, S., Zimmer, M., & Lor, P. (2013). On considering the application of Amartya Sen's capability approach to an information-based rights framework. *Information Development, 29*(2), 106–113. https://doi.org/10.1177/0266666912454025

Garrison, D. (1979). *Apostles of culture: The public librarian and American society, 1876–1920.* University of Wisconsin Press.

Gilliland, A. (2011). Neutrality, social justice and the obligations of archival education and educators in the twenty-first century. *Archival Science*, 11(3–4), 193–209. https://doi.org/10.1007/s10502-011-9147-0

Greene, M. (2013). A critique of social justice as an archival imperative: What is it we're doing that's all that important? *American Archivist*, 76(2), 302–334. https://doi.org/ 10.17723/aarc.76.2.14744l214663kw43

Hanafi, B., Singh, D., & Ali, M. (2025). Global research perspectives on privacy and human rights through a data-driven scientometric review analysis. *AI and Ethics*, *5*(5), 4713-4744. https://doi.org/10.1007/s43681-025-00786-6

Holt, L., & Holt, G. (2010). *Public library services for the poor: Doing all we can*. American Library Association.

Mani, N. S., Cawley, M. A., & Jones, E. P. (Eds.). (2023). *Perspectives on Justice, Equity, Diversity, and Inclusion in Libraries*. IGI Global.

Martins, R., & Almeida, C. C. (2012). *Law and information science: A possibility of interdisciplinary interface [Direito e Ciência da Informação*: Uma possibilidade de interface interdisciplinary, 6, 53–59. https://doi.org/10.54886/ibersid.v6i.3953

Mathiesen, K. (2014). *Facets of access: A conceptual and standard threats analysis*. IConference Proceedings. Retrieved from https://hdl.handle.net/2142/47410

Mathiesen, K. (2015). Informational justice: A conceptual framework for social justice in library and information services. *Library trends*, *64*(2), 198-225. https://doi.org/10.1353/lib.2015.0044

Mathiesen, K., & Fal, D. (2008). *Information ethics and the library profession*. In K. E. Himma & H. T. Tavani (Eds.), The handbook of information and computer ethics (pp. 221–244). Hoboken, NJ: Wiley.

Matlabi, D., & Alipur Hafezi, M. (2023). A Look at Researches in the Subject Area of Imam Riḍā (as); A Scientometric Study. *Journal of Razavi Culture, 11*(42), 83-122. [in Persian]. https://doi.org/10.22034/farzv.2022.329750.1745

Nussbaum, M. (2003). Capabilities as fundamental entitlements: Sen and social justice. *Feminist economics*, 9(2–3), 33–59. https://doi.org/10.1080/1354570022000077926

Pandey, P., Madhusudhan, M., & Singh, B. P. (2023). Quantitative research approach and its applications in library and information science research. *Access: An International Journal of Nepal Library Association*, 2(01), 77-90. https://doi.org/10.3126/access.v2i01.58895

Pateman, M., & Vincent, M. (2012). *Public libraries and social justice. Burlington, VT: Ashgate*. Rawls, J. (1971). A theory of justice. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Patin, B., Oliphant, T., Allard, D., Gray, L., Clarke, R. I., Tacheva, J., & Lar-Son, K. (2021). At the margins of epistemology: Amplifying alternative ways of knowing in library and information science. *Proceedings of the Association for Information Science and Technology*, *58*(1), 630-633. https://doi.org/10.1002/pra2.515

Rawls, J. (1971). A theory of justice. Cambridge, MA: Harvard University Press.

reflections on the twentieth-century history of American librarianship. *Library Quarterly*, 69(1), 1–32. https://doi.org/10.1086/603022

Rioux, K. (2014). Teaching social justice in an information literacy course: An action research case study. In B. Mehra (Ed.), Social Justice, Social Inclusion [2014 special issue]. *Qualitative and Quantitative Methods in Libraries Journal*, 23–30. Retrieved from http://www.qqml.net/papers/Special_Issue_2014_Social_Justice_Social_Inclusion/QQML_Journal_2014_Speciasue_23-30_Rioux.pdf

Sen, A. (1980). *Equality of what? In S. McMurrin (Ed.),* The Tanner lectures on human values: Vol. 1. 1980 (pp. 195–220). Cambridge University Press.

Shah, C. (2023). The past, the present, and the future of information and data sciences: A pragmatic view. Data and Information Management, 7(1), 100028.Singh, V., Bilal, D., Cox, A., Chidziwisano, G. H., & Dinneen, J. D. (2023). Global AI initiatives: from theory to practice. *Proceedings of the Association for Information Science and Technology*, 60(1), 836-840. https://10.1002/pra2.873

Van Eck, N.J., Waltman, L., 2017. Citation-based clustering of publications using CitNetExplorer and VOSviewer. *Scientometrics* 111 (2), 1053–1070. https://doi.org/10.1007/s11192-017-2300-7

Wiegand, W. (1999). *Tunnel vision and blind spots*: What the past tells us about the present

Winberry, J., & Bishop, B. W. (2021). Documenting social justice in library and information science research: A literature review. *Journal of Documentation*, 77(3), 743-754. https://doi.org/10.1108/JD-08-2020-0136